

Hová, merre, Erkel Színház?

Winkler Gábor

Ekis írásnak eredetileg a „Volt egyszer egy Erkel Színház” címet adtam. Aztán el kellett állnom az ötlettől. Az Erkel Színház ugyanis a maga természetesen valójában továbbra is létezik. Más kérdés, hogy az a fogalom, amit számomra és az operabarátok jelentős része számára e létesítmény megtestesített, hogy tudniillik e játszóhely a budapesti Operaház fiókszínháza, feledhetetlen előadások és koncertek fellegvára, nincs többé. Megszűnt. Hogy végleg, vagy feltámad egykor tetszhalottságából, a jövő titka.

Persze, nem a 2024-es év volt az egyetlen, ami változást hozott e sok hányattatást megélt épület sorsában. Népoperának (1911–1917) épült, majd Városi Színházként (1917–1932), az igazgató, *Bernardo Labriola* neve után kapott elnevezéssel Labriola Varietéként (1932–1933), azután újra Városi Színházként (1933–1940) lett operettek, revük, olykor bokszeccsek színtere. Később a Magyar Művelődés Háza (1940–1945) hangzatos névvel szolgált a kultúrát és adott kényszerű fórumot ideológiai-politikai rendezvényeknek.¹ A második világháborút követően két éven keresztül, 1946–1948 között moziként működött, majd újra Városi Színházként (1948–1951) fogadta nézőit. Önállóságát elveszítve, 1951-től kezdve az Operaház kezelésébe került, annak társintézménye lett. Az Erkel nevet 1953-ban kapta. A legújabb tervek szerint 2025-től kezdve egyfajta befogadó színházként, musicalek, popzenei koncertek számára tárja majd ki kapuit.

AZ ÚJ SZÍNHÁZ LÉTESÍTÉSÉNEK ELŐZMÉNYEI

A 19–20. század fordulójára ugrásszerűen nőtt a főváros lélekszáma. Az iparosodás, a közlekedés és a közművek fejlesztése új gyárakat, ipartelepeket és ezekkel összefüggésben, új munkahelyeket eredményezett. Mindez hatalmas vonzerőt jelentett az említettek tekintetében kevésbé

kedvező helyzetű „vidék”, elsősorban a kisebb városokban és falvakban élők számára. A fővárosra centralizálódó millenniumi ünnepség is tovább emelte az érdeklődők számát: csak 1890 és 1896 között mintegy 100 000-rel nőtt az állandó lakosság lélekszáma és ezzel meghaladta a 600 000 főt. (Egyidejűleg változott az egyes népcsoportok aránya is: a magyarok népességhányada 67%-ról 79%-ra nőtt, a magukat német származásúnak vallóké pedig 23,7%-ról 14,1%-ra csökkent).²

Színházakban nem volt híján a főváros. Az 1774-ben a városfal déli körbástyájából kialakított – rövid ideig működő – Rondella, az 1786-ban az egykori karmelita kolostor épületében megnyílt Várszínház, s az ún. Reischl-házban, egy budai fűthetetlen deszkaépületben létesített ideiglenes játszóhely után az 1800-as években sorra létesültek a teátrumok. 1812-ben nyitotta meg kapuit a Pesti Német Színház, 1837-ben a Pesti Magyar Színház – épülete állami tulajdonba kerülésétől, 1840-től kezdve Nemzeti Színház –, 1861-ben *Molnár György* csak szezonálisan működtethető Budai Népszínháza, 1870-ben a *Hermina téri Színház*, 1874-ben a *Városligeti Színkör*. A Sugár-úti palota, ahogyan a Magyar Királyi Operaházat a későbbiekben aposztrofálták, 1884-ben nyitotta meg kapuit, majd 1896-ban a választék a Vígszínház épületével bővült.²

Nem tartozik szorosan vett témánkhoz, de érdemes megemlíteni, hogy Nemzeti Színházunk története is bővelkedik fordulatokban. Már említettük, hogy a mai Rákóczi út és a Múzeum körút sarkán, magántőkéből létesült Pesti Magyar Színházat 1840-ben a telekkel együtt a magántársaság állami tulajdonba adta, s a színház ettől kezdve a Nemzeti Színház nevet viselte. Az épület állaga folyamatosan romlott, technikai adottságai is elmaradtak a kívánalmaktól, ezért a társulat 1908-ban bérlőként átköltözött a Népszínház mind férőhelyei számát, mind műszaki színvonalát tekintve alkalmasabb *Blaha Lujza téri épületébe* (1913-ban az eredeti színházépületet le is bontották). Az állam utóbb megszerezte az épület tulajdonjogát is.

Egészen 1964-ig a társulat játszóhelye maradt, ám 1963-ban felmerült, hogy akadályozza a metró építési munkálatait. A társulatnak új ideiglenes otthont kerestek, amit 1964-ben előbb a Thalia Színház Nagymező utcai épületében, majd 1966 és 2000 között a Magyar Színház Hevesi Sándor téri székhelyében találtak meg. Többszöri helyszín és tervmódosítás után, 2000-ben épült fel mai helyén, a pesti Duna-parton az új Nemzeti Színház, míg a Hevesi téri épület a Pesti Magyar Színház otthona lett.³ (Ma már köztudott: szó sem volt a metróalagút építése kapcsán felmerült süllyedésveszélyről, sem az épület statikai állapotának megromlásáról. A teátrum szellemisége által megtestesített polgári kultúra volt a vörös szálka a szocialista hatalom szemében. Így, mint egykor a vallásos hit elleni támadás jegyében feláldozott Regnum Marianum, a város egyik jelképének számító patinás színházépület is a hatalom gyűlöletének áldozata lett 1964-ben. Felrobbantották. Fennmaradt darabjait – oszlopokat, drapériákat, a függöny egy részét, díszletelemeit – színeszek, színházi dolgozók mentettek át az utókor számára. Ebben különösen élen járt *Gobbi Hilda*, aki több emléket juttatott el a Színmúzeumba.)

A potenciális nézők, a fizető közönség túlnyomó többsége persze nem veretes színi előadásokra vágyott – az Operaház és a Nemzeti Színház jegyárai amúgy is magasak voltak az átlagkeresetűek számára –, a vásári látványosságok – mint a vurstli, vagy az Ős Budavár mutatványosai – és a cirkusz mellett elsősorban a könnyed zenés játékok jelentették számára a vonzerőt. Bár színház volt bőven, elegendő számú férőhely nem állt rendelkezésre. Elengedhetetlenné vált a könnyedebb zenés műfajnak is otthont adó, nagy befogadóképességű teátrum létesítése.

I AZ ÚJ NÉPOPERA FELÉPÍTÉSE

A tömegigényt felismerve *Bárczy István* főpolgármester kezdeményezésére a főváros vezetése úgy határozott, hogy a Fiumei út, a Rákóczi út és a Népszínház utca által határolt, még nagy szabad beépíthető területet képviselő, 1902-től a korábbi Új vásár tér helyett – nem tévedés, ez volt a hivatalos írásmód – Tisza Kálmán nevet kapó fásbokros városrészen⁴ színházat, könyvtárat, zeneiskolát és a közművelődést szolgáló palotát létesít.¹ A grandiózus tervből végül csak a színházépület valósult meg.

Már előbb, a Fiumei út mentén a Rákóczi úttól egy kis utcával – a későbbi Légszesz utcával – elválasztva 1855-ben megépült a főváros első gázgyára. Az egyébként idegen, a Trieszti Általános Osztrák Gáztársulat tulajdonában álló, világítógázt (=légszesz) termelő üzem – ma sem feltárt okokból – a hazai munkásmozgalmi szervezkedések központja lett. Itt tartották 1869. augusztus 22-én az első hazai munkásgyűlést – amelynek *Táncsics Mihály* volt az egyik szervezője –, szerveztek nagygyűlést 1918. november 1-én az őszirózsás forradalom győzelmét követően, amikor a tömeg hangosan követelte a köztársaság kikiáltását. Ennek emlékére kapta a terület 1946-ban a Köztársaság tér nevet, amelyet 2011-ig viselt, ekkor II. János Pál pápa névre változtatták.

A tér később is viharos események helyszíne volt. A Rákóczi út felé határoló épületek egyike lett a Magyarországi Németek Népi Szövetsége, ismertebb nevén a Volksbund székháza, amely 1945 után a Kommunisták Magyarországi Pártja, 1948-tól – az évek során a szomszédos épülettel való egybenyitásával – a kommunista és a szociáldemokrata párt összeolvadásából alakult Magyar Dolgozók Pártja, 1956 után a Magyar Szocialista Munkáspárt székháza lett. A tér 1945 előtt náci és nyilas szimpatizánsgyűlések, 1956-ban véres összetűzések helyszínévé vált.⁵

Térjünk vissza a színházhoz! A tervezés, majd az építkezés végül magánkezdeményezés, a *Márkus* család erőfeszítéseinek eredményeként indult. Az ötletadó *Márkus Dezső*, az Operaház karnagya volt, aki nagy befogadóképességű, olcsó helyárrakkal működő, népszerű darabokat műsorára tűző, önfenntartó vállalkozásként működtethető színházban gondolkodott. Az előkészületekben oroszánrészt vállalt előbbi öccse, az építész-vállalkozó *Márkus Géza* és bátyjuk, a befolyásos újságíró, lapigazgató *Márkus Miska*, a létrejövő Népopera Rt. későbbi elnöke. A 3167 nézőre tervezett koncepciót a főváros előzetes feltételeinek teljesülésével – azaz népszerű művek magyar nyelvű előadásai, folyamatos játérend és olcsó helyárrak kikötésével – elfogadta, így 1911-ben megkezdődhetett a munka. Elgondolkodtató, hogy a szerződést márciusban írták alá, nyolc hónap múlva, december 7-én pedig már a megnyitót hirdették!⁶

A tervezésben *Márkus Géza* mellett *Komor Marcell* és *Jakab Dezső* vett részt. Utóbbiak koncepciójából született a nézőtér akkoriban szokatlan, sugaras, amfiteátrum-szerű elrendezése, míg az épület egésze döntő mértékben *Márkus Géza* keze nyomát tükrözi. Az épület külsőleg a geometrikus szecesszió jegyeit viselte, a főbejárat fölötti

és kétoldalt valamivel alacsonyabb, szögletes toronyszerű elemekkel, némi keleties beütéssel.

„A Népopera homlokzata imponáló, tiszteletet parancsoló: egyiptomi hatással ó-görög építőművészet képe, oldalt is, csak hogy a czélszerűség, illetőleg szükség parancsolta felső ablakok, meg közlő nézve a színes üvegek, elárulják, hogy az újkor alkotta a szokatlan nagy pogány templomot. Nagy felületek, csupa egyenes vonal, csupa felséges egyszerűség.” – írta a Vasárnapi Újság 1911. december 17-i száma.⁷

Belépve 40 méter hosszú és 10 méter széles előcsarnok fogadta a vendégeket. A földszinten 1644, az emeleti karzaton 1303, a 44 páholyban 220 ülőhely állt rendelkezésre. Állóhelyet nem alakítottak ki. A színpad 14 méter széles és 8 méter magas volt, hátul fele szélességű hátsó színpad állt rendelkezésre. Itt helyezték el az orgonát is, s tárolták az előadásokhoz szükséges technikai eszközöket. A színpadnyílás fölötti, lekerekített timpanonra emlékeztető teret Pór Bertalan freskója díszítette. Az alagsorban éttermet alakítottak ki. A nyitóesten a Hunyadi László c. opera nyitányát, majd Jean Nougues, Sienkiewicz azonos regénye nyomán írt Quo vadis? c. operáját játszották, Márkus Dezső vezényletével.⁸

A korabeli sajtó is megszégyenítette, hogy az építkezésre és a leendő teátrum működtetésére felvett 1300000 korona kölcsön már a munkálatok elején elfogyott, ezért menet közben sok tekintetben egyszerűsíteni kellett. Így maradtak le az ablakok fölötti frízek, a bejárat fölötti szoborsor és a Róth Manó festette üvegablakok ívét lezáró zeneszerző-portrék. A végül szögletes külsőt kapó tetődíszek is a kupolák elhagyásának eredménye. Feltehetően nem a spórolás, hanem tervezői hibák eredményezték az akusztika nem megfelelő voltát, a hangvisszaverő elemek elégtelen számát, s a zenekari árok kívánnál szűkösebb méretét.^{6,9}

Bár a színház vezetése mindent megtett a nézőtér folyamatos megtöltéséért, változatos műsorrendet állított össze, neves vendégművészek sorát – mások mellett a Wagner-tenor Leo Slezákot, a baritonista Titta Ruffót, a karmester Bruno Waltert, az Orosz Operabeletet, a Lehár Ferenc vezényelte Theater an der Wien együttesét – szerepeltette, három év alatt csődbe jutott. Ebben szerepet játszhatott, hogy a fővárossal kötött szerződésben a jegyárakat is rögzítették – az esti előadáson a földszint 1–39. sorában nem lehettek 3 koronánál drágábbak, s a leghátsó

sorokban sem 50 fillérnél olcsóbbak –, s azokat három éven belül emelni sem lehetett. Így azután az évi 8 hónapon keresztül, heti legalább öt előadással történő folyamatos működtetést, állandó társulat fenntartását nem lehetett kigazdálkodni.^{6,8,9}

A Városi Opera és Titta Ruffo neve egyébként „megihlette” a Nóti Károly-Zágon István írókettőt is, s mindkettőt beleszőtték az 1931-ben forgatott, Székely István rendezte Hyppolit, a lakáj c. filmvígjátékba is. A baritonista nevére utal a cselekménybeli Tita Buffo, akinek rekedtsége miatt elmarad a színház Tosca-előadása és lepleződik le az opera helyett a lumpolást, az éjszakai mulatóban való szórakozást választó két jómadár, a főszereplő Schneider Mátyás és az anyós vőjelöltje, Makács. (Innen ered a szállóigévé vált mondat: „Makács úr, mi tegnap minden körülmények között ott voltunk az Operában!”)

Az 1913/14-es szezon végén a főváros, a kultuszminisztérium és a konzorcium vezetése megállapodott, hogy a tárca veszi át a színház működtetését, s a Magyar Királyi Operaház számára hasznosítja. A világháború eseményei folytán a terv halasztódott, s állami kézbe adására csak 1915-ben került sor. A következő évadra Beöthy László bérelte ki az épületet operettek játszására, így a Király és a Magyar Színház mellé „birodalma” egy harmadik játszóhellyel gazdagodott. Helyét 1917-ben Faludi Gábor, a Vígszínház igazgatója vette át, aki négy éven keresztül irányította a teátrumot.^{6,8}

Az 1914-es év a nézőtér egy sajátos tiltakozással is beírta magát a színház történelmébe. Gajdóczy István Szomory Emil szövegére írt, Böském c. operettjét játszották,¹⁰ amikor az „öntudatos” ifjúság bűzbombák dobálásával kísért hangos zajongásba kezdett. A botrányt a Szent Imre Egyesület tagjai rendezték, mert kifogásolták a darabbeli Szent Péter kifigurázását és túl frivolnak tartották a zárdában játszódo jelenetet. Akciójuk nem járt a remélt sikerrel. A hangoskodókat egyszerűen kidobták a színházból, a sajtó pedig nem méltatta figyelemre a rendbontást.¹¹

ÁTÉPÍTÉSEK

Már Beöthy, majd nagyobb mértékben Faludi igazgatása idején átépítésekre került sor. Az előbbi megelégedett

a belső terek, elsősorban a földszinti nézőtér átfestésével, utóbbi azonban – 1917-ben – nagyobb mértékű módosításokba kezdett. A tervezésre Vágó László kapott megbízást. Az épület külső megjelenése érdemben nem változott, a színpad méretét azonban előrefelé, az amúgy is túl nagy nézőtér egy részének elvételével, 3,5 méterrel növelték. (Ez lehetővé tette az operettek igényelte nagyobb létszámú kórus és statisztéria szerepeltetését, amire a korábbi színpad csak igen korlátozott lehetőséget kínált.) A színpad mélységének bővülésével a zenekari árok is előbbre tolódott, egyidejűleg méretét is bővítették. Előbbre kerültek a proscéniumpáholyok is, s a korábbi, színpadra merőleges elhelyezésükkel szemben félköríves, a függöny felé forduló kialakítást kaptak. Az ülések számát részben a sorok közötti távolság növelésével, részben két közlekedő folyosó létesítésével is csökkentették. Ez utóbbi eredményeként a földszinti nézőtérén három – középső szélesebb, kétoldalt egy-egy keskenyebb – szektort alakítottak ki. Az emeleten a széksorok előtt páholysort alakítottak ki. A falakat és a mennyezetet parafával borították, a visszhang csökkentése érdekében hangelnyelő felületeket, az erkélyen pl. oszlopokat létesítettek. Az egész belső tér impozánsabb megjelenést – méretes lámpatesteket, címeres drapériát, a folyosókon elhelyezett növényeket – kapott, ám sajnos Pór Bertalan freskója az átalakítások áldozata lett, nem állították vissza.⁶ A változtatásokkal korszerűbbé vált a színpadtechnika, javult az előadások látvány- és hangzásvilága, nőtt a nézők kényelme. Mindennek azonban ára volt: a férőhelyek száma 2400 főre csökkent. Sajnos, nem fordítottak figyelmet a színészek és a színpadi személyzet munkakörülményeinek javítására, az öltözők és mosdóhelyiségek elhelyezésének, számának növelésére sem.

Változó névvel, időről időre módosuló vezetéssel és műsorpolitikával teltek a következő évek. Bár a teátrum alapvetően zenés darabokat tűzött műsorra, esetenként – többnyire könnyedebb – prózai művek, pl. *Heltai Jenő*, *George Bernard Shaw*, *Bródy Sándor* munkáit⁸ is előadták.

A tágas nézőtér mind nagyobb vonzerőt jelentett a politikai pártok számára is. A Tanácsköztársaság idején – egyetlen alkalommal – a parlamentet helyettesítő Tanácsok Országos Gyűlése ülésezett az épületben. Volt itt Vöröskatona-est, tartott rendezvényt a Keresztény Nemzeti Liga, rendeztek Gyöngyösbokréta-ünnepet. 1939-ben

a nyilaskeresztes párt tartotta itt választási gyűlését. Ide szervezték a párt 1944. október 15-i puccsal történő hatalomátvétel utáni első nagygyűlését is, ám a rendezvényről értesülve a kommunista Marót-csoport bombákat helyezett el az emeleti páholyokban. Amikor azután a vezetők belekezdtek volna beszédeikbe, a bombák robbanni kezdtek, így a december 4-i rendezvény befejezetlen maradt: a résztvevők hanyatt-homlok menekültek az épületből.¹⁶ Szomorú, de tény: itt volt a Józsefvárosi pályaudvaron bevagonírozott zsidók egyik gyűjtőállomása is.⁶

A világháborút követően, az 1940-es évek végére mind határozottabbá vált az a szándék, hogy az épület az Operaház társszínházaként működjön tovább. Ehhez azonban további átalakításokra volt szükség. A tervezési feladatokat 1949-ben az Európa-szerte elismert színházépítő, *Kaufmann Oszkár* – a külföldön *Oscar Kaufmannként* ismert mérnök, számos berlini, bécsi színház és mozi, sőt a budapesti Madách Színház tervezője – kapta, míg a megfelelő hangzás kialakításával a harmincas évei elején járó, de már széles tapasztalatokat szerzett *Tarnóczy Tamást* bízták meg.

Kaufmannról érdemes megjegyezni, hogy az egy emeleti páholy-sorral rendelkező nézőtéri szerkezetet a modern színházépítészet Kaufmann-típusú elrendezésnek nevezi.¹² E szerkezet az Erkel Színházban mind a mai napig megmaradt!

A mintegy két éven keresztül tartó átépítés során tovább bővítették a zenekari árkot a nézőtér felé. A hangerő javítása érdekében a színpadnyílás előtt tölcseyszerűen elhelyezett hangvetőt alakítottak ki. A páholyok faborítást, a nézőtér falai pedig egészében tagolt felszínt kaptak. Ugyanakkor elbontották az előző átépítés során kialakított boltíveket, belső oszlopokat és a karzat hátsó részén létesített páholyokat. Mindezek eredményeként a hangerő 8–10 decibellel nőtt, s mintegy 20%-kal nőtt a terem utószélessége.

Azért a Népopera/Városi Színház időszakban sem lehetett olyan rossz az akusztika! A neves orosz basszista, *Fjodor Ivanovics Saljapin*, az 1925–1937 közötti vendégjátékai alkalmával – összesen nyolc alkalommal lépett fel a fővárosban, többnyire koncertek formájában^{13,14} –, s általában a Városi Színházat és nem az Operaházat választotta fellépései színhelyül. Választásának egyik szempontja a terem kiváló hangvezetése volt.

A mai Dologház utca – Népszínház utca felé eső hátsó fal lebontásával az épülethez két emelet magasságban új üzemi szárnyat építettek, megnövelve így az öltözők és technikai helyiségek, próbaszobák számát is. Ugyanitt háromszintes díszletraktár is létesült. E megújult szerkezettel nyílt meg 1951-ben az Operaház új játszóhelye, amely a Ház első főzeneigazgatója iránti tiszteletből kapta 1953-ban az Erkel nevet. (Pontos források nem ismeretesek, de vélhetően ezen átalakítás során szüntették meg az alagsor korábbi éttermét is.)

Érdemes megjegyezni, hogy a két színház összevonásának gondolata már 1921–1924 között felmerült. *Ifjabb Ábrányi Emil*, aki az 1919/20-as évadban az Operaház igazgatója, 1920–1923 között pedig a Városi Színház első karmestere volt, több fórumon szorgalmazta a közös műsorrendet. Utóbbi elsősorban a népszerűbb művek, nagyopereket, míg az Operaház a veretesebb darabok játszótereként működhetett volna. Az ötlet csak 30 év elteltével valósult meg. A két színház évi 6–700 előadása évente több mint egymillió látogatót fogadott úgy, hogy néhány éven keresztül még az Operaház utazó társulata, a Gördülő Opera is tartott országsszerte fellépéseket!^{15,16}

Ahogy az épület jelentősebb sérülés nélkül vészelt át a világháború eseményeit is, az 1956-os forradalom sem okozott maradandó károkat. Szükségesnek mutatkozott azonban egy újabb belső korszerűsítés, s ennek során elvégezhetők az 1911-es, mostanra igencsak túlhaladottá vált, kissé ormóttan hatású külső megjelenés átalakítását is. E harmadik, 1959–1961 közötti átalakítás Kotsis Iván irányításával zajlott. A korábbi hármas tagolású főhomlokzatot az oldalbejáratok elbontásával megszüntették, helyébe szélesen elterülő lépcsőfeljáróval övezett, tömbszerű bejárati részt alakítottak ki, ami fölé a lépcsősor nagy részét fedő tetőt emeltek. Az épület külseje kétségtelenül letisztult, ám díszítésektől mentes megjelenése, egyszerű bejáratai túl visszafogottra sikerültek. Jelentősen korszerűsödött a belső tér is, leglátványosabb része a két emelet magasságú, 420 négyzetméteres, a büfének is helyet szolgáló társalgó lett. Két oldalára a Bánk bán és a Hunyadi László egy-egy jelenetét megörökítő freskót terveztek, de ezek végül nem készültek el. Az erkély közönsége számára a második emeleten kisebb büfét nyitottak, míg a harmadik emeleten tetőteraszt alakítottak ki.⁶ (A két freskó végül, módosult témákkal, 1973-ra készült el. *Bernáth Aurél*

munkái az egyik oldalon a Szentivánéji álom, a másik oldalon Az ember tragédiája egy-egy jelenetét ábrázolják.) A férőhelyek száma 2000 alá csökkent (majd a következő, eleddig végső átépítést követően 1819-re változott).

I BALESETVESZÉLYES – VAGY MÉGSEM?

Az „Erkel” egészen 2007-ig zavartalanul működött mint az Operaház társ- vagy kamaraszínháza (az előbbi név a helyes: mégsem lehet kamaraszínháznak nevezni az anyaszínházénál jóval nagyobb befogadóképességű épületet). Opera- és balettelőadások mellett rendeztek itt táncdalfesztiválokat, varietéműsorokat, s persze politikai rendezvényeket is, mindez azonban jól megfért egymással. 2007-ben azután a földemet hirtelen „balesetveszélyesnek” nyilvánították, s a színházat bezárták.

Mivel a megjelent közlések a balesetveszély közelebbi természetét nem tisztázták, megindult a találgatás lehetséges okáról. Szájra kapott, hogy több más épülethez hasonlóan, itt is a falak egy részének bauxitbeton szerkezezte állna a háttérben. Ez a „bauxitbeton-riadalom” először az 1960-as évek végén ütötte fel a fejét, amikor a Margitszigeti Nagyszálló tetőszerkezete roppant meg. Jó évtizeddel később további épületek – egyebek mellett az Orvostudományi Egyetem III. belgyógyászati klinikáját is befogadó Koltói Anna Kórház, a mai OBSI, azaz az Országos Baleseti Intézet elődje, vagy a Fiumei úti volt OTI székház tornya – esetében merült fel, hogy az egykori építőanyag szilárdságának csökkenése az épület egy részének leomlását eredményezheti.

E bauxitbeton olyan módosult szerkezetű építőelemet jelent, amelyben a beton szokásos kötőanyagát, a portlandcementet alumínátcement helyettesíti. A korabeli vizsgálatok azt igazolták, hogy szilárdsága a hagyományos betonéval azonos, kötési ideje annak 28 napos tartamával szemben azonban csak egy nap. Előállítására a magyar *Spiegel Béla* vegyész-mérnök 1927-ben szabadalmat jelentett be, ezt követően 1928 és 1940 között széles körben alkalmazták.¹⁷ Először az 1950-es években merült fel, hogy a korabeli mérések tévedtek, az ismételt ellenőrzések azonban nem igazoltak statikai veszélyt. Az 1960-as években azután a kérdés újra előtérbe került. Utánvizsgálatok szerint országsszerte 2034 épületben találtak bauxitbetont, közülük 1717 Budapesten épült.¹⁸ Ennek jegyében került

visszabontásra a már említett, ugyancsak a *Komor Marcell* és *Jakab Dezső* építette OTI székház tornya, vált szükségessé a Koltói Anna Kórház és a Nagyszálló részbeni átépítése. A korabeli Városi Színház alapszerkezete korábban épült, bauxitbeton beépítésére legfeljebb átépítéskor kerülhetett volna sor. A gyanú az OTI palotáéval közös tervező-építettség csoport alapján merülhetett fel, de nem nyert megerősítést. Az épület nem szerepel az említett felsorolásban.¹⁸

További lehetőségként az épület metróépítést, a 4-es metró munkálatait zavaró volta, egy esetleges süllyedésveszély jöhetett szóba, ám nem ez volt a valós ok. Utóbb kiderült, egy távol-keleti konzorcium ajánlatot tett a tér egészének beépítésére, s helyén szállodák, többfunkciós kultúrpalota, színház, kongresszusi és rendezvényterem kialakítását ígérték. Mindenesetre bezárták, s aztán a grandiózus tervekől nem lett semmi.¹⁹

Színházakban – általában tiltott, de hallgatólagosan többnyire túrt – hagyomány a darabtemetés. Rendszerint hosszabb előadásszériákat megélt darabok utolsó előadását szokták a közreműködők jobbára egymás – meg a közönség – számára „feldobni”. Nos, az Erkel esetében ilyen színháztemetésre került sor 2007. június 7-én. A zártkörű rendezvénynek szervezői – egymás között – „az utolsó utáni előadás” címet adták, s arra csak a színház dolgozói és családtagjaik voltak hivatalosak. Néhány más lelkes operarajongóhoz hasonlóan azonban, művészbarátaim engem is meginvitáltak az eseményre. Megható volt látni azt a szeretetet, amivel a közreműködők készültek a fellépésükre. Mindenki valami olyanra vállalkozott, amit korábban ezen a színpadon nem csinált. *Kovács Kolos*, a színház világjáró basszisztája pl. biciklin körbe-körbe kerekézve énekelte el *Bellini* Az alvajáró c. operájának híres gróf-áriáját – amely szerepet itthon nem énekelt –, *Bándi János* a nézőtérén áttörve, a bejáratnál kezdve panaszkolta el *Canio* siralmát („Kacagj, Bajazzo”), négy díszletmunkás *Szennai Kálmán* karmester értő zongorakíséretével hattyúnak öltözve járta el A hattyúk tava egy betétszámát. Volt, aki szavalt, többen alkalmi kórusnak álltak össze, szólisták hangszer ragadtak. Mind ez persze csak néhány kiragadott részlet, az előadás több mint három órára sikeredett! Mindvégig jelen volt az akkori főigazgató, *Vass Lajos* is, aki megható beszédben köszönte meg a közreműködők és a távollévők munkáját és megígérte, hogy mindent el fog követni a mielőbbi újrainyitását.

Közben persze kiderült, hogy az épület – mégsem balesetveszélyes. Már bő fél év múlva újrakezdődtek a próbák,

azután 2012-ben gyors átépítésbe kezdtek, s 2013-ban újra nyíltak a kapuk a közönség számára is. Az átépítésre, a tervezésre a *Zoboki-Demeter* és *Társai* építésziroda kapott megbízás, az összesen 1,7 milliárd forint költséggel megvalósult kivitelezésben jelentős szerep jutott a *Laki Épületszobrász Kft.*-nek is. Munkájuk nyomán impozánsabbá vált és új díszkivilágítást kapott a homlokzati rész. Nagy üveglakos előteret építettek, ami eredményeként a korábbi széles külső lépcsősor fele szélességűre csökkent. A bejárat két oldalán egy-egy közösségi teret alakítottak ki, ezek egyikében kapott helyet a korábban méltatlanul, a folyosó egy sarkába szoruló operashop. Szélesebb lett a földszinti fogadótér is és egészében megújultak a közlekedőterek. Kényelmesebbé váltak a székek és tágasabbá a széksorok. Teljes felújításon estek át az öltözők is, bár az elhelyezésükre szolgáló tér továbbra is szűkös, a szükségesnél kisebb maradt. A hivatalosan 1800 férőhelyes teátrum avatóünnepségén *Orbán Viktor* miniszterelnök adta át a színpadnyílás fölött elhelyezendő új, díszes magyar címet a két színház közös főigazgatójának, *Ókovács Szilveszternek*. 102 évvel megnyitása után az Erkel Színház Budapest második operajátszó helyeként végre megérdemelt fényében ragyogott!²⁰

I HÁNY OPERAHÁZA VAN, LESZ BUDAPESTNEK?

Az idők folyamán, nagyjából a 2000-es évek második felétől kezdve jelentős szervezeti-művészetszervezési változások történtek az Operaházban. Megszűnt a nagy repertoárt fenntartó ensemble színház, helyét a staggióne szerű – alkalmi társulással történő, egy-egy előadásra szerződötetett művészekkel színre vitt – építkezés váltotta fel. Ez együtt járt az állandó magánénekesi státuszok megszüntetésével, valamint az évenkénti bemutatók számának növelésével. Így, hogy kellő számú darab műsorra kerülhessen, az évadonkénti reprízek számát 12–15-re kellett emelni, de a repertoáron tartott darabok új szereplőinek beállításához is esetenként próbászorozatot kellett tartani. Közben az *Andrássy úti ház* szűkös próbatermi és üzemeltetési helyiséggondjai enyhítésére az Operaház kezelésébe került a volt *Északi Járműjavító* telephelye, amelynek egy részén közönségfogadásra is alkalmas játszótereket alakítottak ki. Az immár *Eiffel Műhelyház*

hangzatos nevet kapó épületegyüttes szép lassan átvette a társulat kamaraszínházának szerepét, cserébe 2025. január 1-jétől az Erkel Színház kiválik az Operaház kötelékéből, és újra önálló intézményként folytatja működését.²¹

Az Eiffel azonban minden átalakítása ellenére – nem operaház. Lehet, hogy az előcsarnokba lépve – főleg a fiatalabb – nézőket megfogja az egykori Déli-vasút 302-es mozdonyának szobra, vagy a büféként működő korabeli étkezőkocsi. Ám az egykori kormánybiztos-főigazgatóról, Bánffy Miklósról elnevezett nagyterem akusztikája nem mérhető az Erkel Színház újkori minőségéhez – több szakértő véleménye szerint nézőtere e tekintetben Európa élvonalába került –, színpadának mérete és technikai felszereltsége sem vethető össze a hagyományos nagyszínpadokéval. Nem utolsósorban, befogadóképessége szerény, közönségkényelmi szolgáltatásai – beleértve a városban belüli elhelyezkedését, megközelíthetőségét is – sok kívánnivalót hagynak. Persze az épület, mint háttérintézmény, festő-, díszlet- és jelmezműhely, raktár, próbaterem-sor, a színház dolgozóit szolgáló közösségi tér – könyvtár, sportcsarnok – kiválóan segítheti az operaházi munkát.

Az Erkel Színház leválasztását szolgáló fő ok az épület gazdaságtalan működtetése volt: a nézőszám csökkent, a jegyárakból származó bevétel és az állami támogatás mértéke nem fedezte a működtetés költségeit. Nagy kérdés és sosem születik majd rá igazi válasz, hogy megfelelő műsorpolitikával megelőzhető vagy legalább mérsékelhető lett volna-e a deficit. Ma az opera egyetlen játszóhelyén

sincsenek – a karácsonyi és húsvéti ünnepkört leszámítva – ifjúsági előadások, szombat és vasárnap délelőtti matiné, amelyek közönsége az én generációm fiatal korában megtöltötte a termet. Az agyoncsépezt János vitézt leszámítva sincsenek műsoron könnyen befogadható darabok, látványos operettek – mint A koldusdiák, A három a kislány, A madarász –, egykor sikeres vígoperák – A remete csengettyűje, Cár és ács, A fehér asszony és társaik –, hiányzik a Verdi-operák sora. Bizony, érdemes lett volna kísérletet tenni egyfajta Volksoper jellegű működtetésre, magyar nyelven játszott darabokkal.

Van persze helyette az ifjúságot megcélzó más kezdeményezés, mint a Csengő-bongó muzsika, meg a Hangoló, de ezek eleve kisebb nézőszámra tervezettek. Meg kellene fontolni az iskolákkal történő kapcsolatfelvételt, mint régen és az ifjúsági előadások rendszerének visszaállítását (persze, ehhez az egyes előadásokra szerződöttség, részben külföldi művészek foglalkoztatása túl költséges lehet).

Szüksége van-e Budapestnek egy negyedik, részben musicaleket játszó színházra? Indokolt-e az Operaház helyárainak Lajtán túli szinten tartása és ezáltal, az operalátogatást, a „klasszikus” operarepertoár megismerését csak egy szűkebb kör számára hozzáférhetővé tenni? Mindezek már szorosan vett témánkon túlmutató kultúrpolitikai kérdések. Aminek része, de sokunk számára igen fontos része, hogy hogyan alakul a főváros legnagyobb férőhelyű teátrumának jövőbeni sorsa: lesz még egykor újra az operajátszás hajléka?

IRODALOMJEGYZÉK

1. Vincze M: A főváros legviharosabb történetű színházépületében működik ma az Erkel Színház. 24.hu [Internet]. 2018. 02. 12. (megtekintve: 2025. 03. 30.) <https://24.hu/kultura/2018/02/12/a-fovaros-legviharosabb-tortenetu-szinhazepuleteben-mukodik-ma-az-erkel-szinhaz>
2. Kerényi F: A színház, mint társaséleti színtér a 19. századi Budapesten. Budapesti Negyed 2004; 46(4). Hozzáférhető (2025. 04. 22.): <https://epa.oszk.hu/00000/00003/00033/kerenyi.html>
3. Történeti áttekintés. Nemzeti Színház [Internet]. 2015. 09. 15. (megtekintve: 2025. 03. 30.) <https://nemzetiszhaz.hu/torteneti-attekintes>
4. Wágner G: Városok, gázosok meg a kazamaták titka – A II. János Pál pápa tér története. We love Budapest [Internet]. 2021. 12. 09. (megtekintve: 2025. 03. 30.) <https://welovebudapest.com/cikk/2021/12/09/latnivalok-es-kultura-vasarosok-gazosok-meg-a-kazamatak-titka-a-ii-janos-pal-papa-ter-tortenete>
5. Bán D; Winkler M (szerk.): Úgy maradt... Az elhagyott pártszékház története. Építészfórum [Internet]. 2021. 03. 07. (megtekintve: 2025. 03. 30.) <https://epiteszforum.hu/ugy-maradt-az-elhagyott-partszekhaz-tortenete>
6. Jenny G: 105 éves az Erkel Színház – Az átépítések története. Papageno [Internet]. 2016. 12. 07. (megtekintve: 2025. 03. 30.) <https://papageno.hu/blogok/caruso/2016/12/erkel-105-az-atepitesek-tortenete-avagy-kuzdelem-a-goliattal>
7. Domonkos Cs: 110 éves az Erkel Színház – eredetileg Népopera-ként nyílt meg a főváros legnagyobb teátruma. PestBuda [Internet]. 2021. 12. 07. (megtekintve: 2025. 03. 30.) https://pestbuda.hu/cikk/20211207_110_eves_az_erkel_szhaz_ereditileg_nepoperakent_nyilt_meg_az_orszag_legnagyobb_teatruma

8. Erkel Színház. Theatre Database [Internet]. Theatre Architecture in Central Europe. (megtekintve: 2025. 03. 30.) <https://www.theatre-architecture.eu/hu/db/?theatreId=178>
9. Jenny G: Erkel 105 – Az átépítések története, avagy küzdelem a Góliáttal. Caruso [Internet]. 2016. 12. 07. (megtekintve: 2025. 03. 30.) https://caruso.blog.hu/2016/12/07/erkel_105_az_atepitesekek_tortenete_avagy_kuzdelem_a_goliattal
10. A Népopera – Városi Színház műsora. In: Molnár K: A Népopera – Városi Színház 1911-1951. Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Budapest, 1998. pp. 23-95. Hozzáférhető (2025. 04. 22.): https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZAK_SZIN_Sken_05
11. Fördös Zs: Ez ma az ország legnagyobb kőszínháza, de fennállása során számtalanszor csődbe ment. We love Budapest [Internet]. 2025. 01. 18. (megtekintve: 2025. 03. 30.) <https://welovebudapest.com/cikk/2025/01/18/latnivalok-es-kultura-erkel-szinhas-tortenete-nepopera>
12. Erkel Színház, Budapest. Ki tervezte? [Internet] (megtekintve: 2025. 03. 30.) <https://www.kitervezte.hu/epuletek/kultura/erkel-szinhas-budapest>
13. Шаляпин в Венгрии. Как родилась легенда царя баритонов в венгерских кругах. Часть I [Internet]. Liszt Intézet, Magyar Kulturális Központ, Moszkva, 2023. 04. 19. Orosz. (megtekintve: 2025. 03. 30.) <https://huncult.ru/blog/saljamin>
14. Шаляпин в Венгрии. Как родилась легенда царя баритонов в венгерских кругах. Часть II [Internet]. Liszt Intézet, Magyar Kulturális Központ, Moszkva, 2023. 04. 19. Orosz. (megtekintve: 2025. 03. 30.) <https://huncult.ru/saljamin2>
15. Bóka G: Újra itt van. Ismét megnyitotta kapuit a 102 éves Erkel Színház. Muzsika 2013; 56(4). Online változat hozzáférhető (2025. 04. 22.) <https://www.epa.hu/00800/00835/00196/03boka.htm>
16. Ábrányi Emil (zeneszerző). Wikipedia [Internet]. 2006. 02. 03. Frissítve: 2025. 02. 25. (megtekintve: 2025. 03. 30.) [https://hu.wikipedia.org/wiki/Ábrányi_Emil_\(zeneszerző\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Ábrányi_Emil_(zeneszerző))
17. Bauxitbeton. Wikipedia [Internet]. 2024. 08. 16. Frissítve: 2024. 10. 05. (megtekintve: 2025. 03. 30.) <https://hu.wikipedia.org/wiki/Bauxitbeton>
18. Domonkos Cs: Bauxitbeton-pánik Budapesten. Az összes érintett házát felmérték 55 évvel ezelőtt. PestBuda [Internet]. 2022. 11. 03. (megtekintve: 2025. 03. 30.) https://pestbuda.hu/cikk/20221103_bauxitbeton_panik_budapesten_az_osszes_erintett_hazat_felmertek_55_evvel_ezelott
19. Répás É: Lebontják az Erkel Színházat. Prae.hu [Internet]. 2008. 09. 30. (megtekintve: 2025. 03. 30.) <https://www.prae.hu/news/1770-lebontjak-az-erkel-szinhasat>
20. Mizsei A: Ilyen lesz: húsz nap múlva újra nyit az Erkel. Építészfórum [Internet]. 2013. 10. 18. (megtekintve: 2025. 03. 30.) <https://epiteszforum.hu/ilyen-lesz-husz-nap-mulva-ujra-nyit-az-erkel>
21. Megszűnik az Erkel Színház [468]. A mi Józsefvárosunk [Internet]. 2025. 01. 08. (megtekintve: 2025. 03. 30.) https://mijozsefvarosunk.blog.hu/2025/01/08/megszunik_az_erkel_szinhas

